

tal llogaret entre St. Hilari i Vilanova de Sau; del plural ll. en -ETA: *una castanyeda*, molt viu fins avui en aquests rodals, terra màxima dels castanyers (*Cost.-Manc.* 1, s. v.), sentit 1931 a Farners; en altres punts canviat en *castanyereda*, refet sobre *castanyer*, especialment en l'altra gran zona de castanyers, vessants E. del Canigó (sentit a la Bastida i a Prunet i Bellpuig, 1960); *castanyerer* (Verdaguer), *castanyal*, *castanyada*, *castanyar*. *Castany*, com a adjectiu de color les seves equivalències ja corrien en terres ibèriques en temps de les glosses del còdex de Leiden: *castango* (= *-anyo*) com a nom d'un color de cavall (que Bertoni, *HomenMzPi.*, 1925, 1, 153, atribueix al S. IX o X); en català: «un mul pèl *castayn*», ross., c. 1370), i quasi igual en altres docs. de 1390, 1400, 1419, 1424 (Alart, *InvLC*; amb un «loco vocato *Castayn*» en doc. de Cotlliure, de 1292); «*castany* o tenat: castaneus; entre gaço y *castany*: ravirus», OPou (*TbPu.*, 38); i segueix usual en la cançó popular tradicional: «ell' al sol no hi va, de tant qu'es hermosa: / lo cabell *castany*, l'ull de matadora, / les dents d'un marfil ---», MilàF, *Romillo.*, 292D. *Castanyeta*, «percussio digitorum», OPou, 1575, 155, i a la p. 249 descriu *castanyola* «lo esclafit dels dits que fan los que ballen: percussio, complosio, digitorum»; avui sento *castanyetes* per *castanyoles* a Benasc (1965) i a Eivissa (StVicent de Sa Cala, 67.4); *castanyola* Mondóver (*Canyissaes*, 127, a prop. de REBLIR). *Castanyola* és també el nom d'una espècie de xulla, a Ponts («*cyperus longus*, Montanyà, *Ponts*, 150); i d'un peix, a Palamós i St. Feliu de Guíxols, mentre a Calella de Pal. i L'Escala en diuen *burra*, Cadaqués *comera* (Plaja, *Proa* de Palamós, jul. 1960, p. 8); mentre que a l'Escala i Cadaqués en diuen *castanyó* de la sípia (p. 8) i *castanyada* 'menjada de castanyes'; *castanyat*, *-ada*. *Castanyenc*. *Castanyera*. *Castanyetejar*. *Castanyol*; *castanyolada*; *castanyolejar*; *castanyoleig*; *castanyoler*; *castanyolet*; *castanyoleta*.

Castedat, V. cast

CASTELL, del ll. CASTĒLLUM 'fort, reducte', diminutiu de CASTRUM 'campament fortificat', 'fortificació'. □ 1.ª doc.: c. 1200, *Homilies*.

«Qual prod té ad om --- qui ben tanca sa casa o son *castel*, e i laxa un trauc on entran los laires e rauben lo *castel* e la maisó?», fº 5r9; «Julia --- s'acostà ab un príncep --- e lo príncep --- donà-li una *castelana*, que era vídua, per mulyer, que li donà lo seu *castel* en dot --- e l pare e la mare --- vengren al *castel* on estava En Julia; e adoncs En Julia se partí del *castel* e --- la *castelana* se n'anà a la esgleya ---», *VidesR*, 56r2; «tots aquests qui són stats nafrats en lo recobrment de *castell*, vila o ciutat», «sobre la roca se demostra un gran e alt *castell*», Joanot Martorell (*DAg.* 1, 83, 133), combinació freqüent aquesta última, ja en la *Cròn.* de Jaume I: «aquels de Vilalongua e de Borró --- qui eren *castells de roca* grans e forts», d'on el modern *castell roquer*, freqüent en escr. Renaix. (sovint, p. ex., en les Guies d'Artur Osona), i ja

en el S. XVII «en alguns *castells roquers* se'n faeren forts dintre d'aquella mateixa terra» (pseudo-Boades, 103).

Entre les accs. especials cito només un *castell* d'*avellanès* (un pinyoc o carràs d'aqueix fruit) que és propi d'Andorra i Vall Ferrera (Les Escaldes, Tor, 1932.4), però ja no a la Vall de Cardós (*carràs*, Estaon, 1934); i la combinació *castell de focs* (o de *focs artificials*), que inicialment potser fou *castell de foc*: podríem suposar que hagués començat essent una foguera natural aegantada per una acumulació enorme de llenya, amb algun artefacte explosiu al capdamunt per coronar la festa, i que després la pirotècnia ho absorbí: el cas és que a la fi del S. XVIII ja devia haver-hi sobretot això últim, però encara l'expressió en singular corresponia a allò: «per celebració del arribo feliz de SS.Ms. y Altesas, desde Nápuls a esta ciutat de Barcelona, hi hagué illuminació en las nits del 17 --- y 21 de octubre, se tirà un gran *castell de foc* sobre la muralla de Mar, a la vista de Palácio ---», «així mateix se cremaban alguns *castells* y rodas de *focs* artificials per tals festes en professons de Corpus y altres, ab molta cantitat de cohets, trons, magranas y piulas sueltos per los carrers», B. de Maldà, *Excursions*, 158, 166; és possible que un antecedit d'això amb sentit més ampli i vague ja es trobi en el S. XVI: «fou feta professó com la de Corpus Christi ab la custòdia, ab 18 *castells* d'entremesos», PJComes, *L. de coses assenyaldades*, 288.

DERIV.: *Castellà*; *castellana*, 'senyor o governador d'un castell', ja en Llull i *castellana* en les *VidesR* (supra); *castellà* doc. ross. de 1323 (*RLR* xxxii, 427) «cort del *castelà* de P. Baledós»; amb variant sincopada *castlà* (sovint reduïda a *cailà* o *kazlà* d'on *carlà*, altrament cf. infra): *castlano* amb terminació llatinitzant, en doc. segarrenc de 1075 (Guardialada, Miret i S., *El més antic text lit.*, p. 8), Bast.-Bass. citen *kastlanus* des de 1057 (col. 429-35); d'on *castlania* > *carlania*: *castlania* de Argilario (Argelers) a. 1136 (doc. sobre La Pava, col·lecció Moreau, vol. lvi); *castlania* a Ribes c. 1283 (Alart, *RLR* iv, 60); Bast.-Bass., col. 426, citen *castlania* el 1068, i l'etimològic *castellania* sovint des de 1018, que ha quedat en el nom de la *Castellania d'Ampostà*, encara usat com a denominació d'una subcomarca del Baix Ebre; el mot *carlania* (i de vegades fins *carlà*, *-ana*) restà sobretot en terres aragoneses; més que res en les terres catalanes de l'Oest i Sudoest: els comtes de Ribagorça tenien com a dependents diverses *carlànies* «desmembracions señoriales o señoríos de una parte de los pueblos», J. M. de Moner, *Hist. de Ribagorza* iv, p. 56 (veg.-ne la llista en Agud, *Señorio de Concas*, 52); «interrogatí si en dita vila de Rialp y son terme hi ha *carlànies*, dixerunt que no, sinó la *carlania* dels drets del Castell de Rialp», a. 1645 (en el capbreu d'Assua, de Jlluís Pallarès, llog. 1959, fº 9v); la *Carlania*, doc. de 1699, era la 'delegació de Santes Creus en la seva senyoria de La Secuita' (D. Recasens, *La Secuita*, p. 9).

Castellar 'petit conjunt fortificat' a penes ha quedat més que en la toponímica; en docs. arcaics, mig lla-